

משקלו של הגורם הסובייטי

בכל מערך שיקוליה היה על ישראל להביא בחשבון גורם נוסף בעל משקל — הסובייטים. את מורכבותה של בעיה רגישה זו תיאר הרמטכ"ל, רב אלוף חיים בר-לב, אחרי תום מלחמת ההתשה (בדברי מבוא מפרי עטו לספר "1000 הימים") כך: "... ביצירת הלחץ על מצרים עמדה בפני צה"ל, למעשה, בעיה רצינית אחת — הרוסים. היה יסוד להערכה כי ברית המועצות אמנם אינה מעוניינת בהתנגשות גלויה עם ישראל, אך השקעותיה והישיגיה במצרים היו כאלה שהניחו מקום להשערה, כי ברית-המועצות לא תאפשר למוטט את מצרים. כך היתה לנגד עינינו השאלה כיצד להגביר את הלחץ על מצרים ולהימנע מגרירה מיותרת של ברית-המועצות למעורבות נוספות. בסוגיה זו גרס צה"ל שלושה סוגים של פעילות יזומה.

"הראשון — פעילות יזומה ללא השלכה על המעורבות הסובייטית: הפשיטה מעבר לתעלה, הפשיטה המשוריינת במפרץ סואץ, תקריות-אש בתעלה וכדומה. בסוג זה של פעילות יזומה לא חייבה הפגיעה במצרים את ברית-המועצות בצעדים משמעותיים נוספים. פעולות כאלה נעשו במשך כל תקופת הלחימה בתעלה וערכן המצטבר היה רב.

"סוג שני — פעולות יזומות שהיתה להן השלכה על המעורבות הרוסית, אך היו חיוניות להשגת מטרתינו ועל כן בלתי נמנעות. לאלה ניתן לשייך את הפעילות האוירית שנפתחה ב־20 ביולי 1969 והיתה חיונית להמשך החזקת הקו באבידות מעטות ככל האפשר. ההערכה היתה כי הכנסת חיל האויר למערכה עלולה היתה לגרור מעורבות-יתר, אך היה ברור שבלי חיל האויר לא יוכל צה"ל להגשים את מטרתו. גם הקרב האוירי עם מטוסים סובייטיים (באפריל 1970) שייך לכאן, שכן לא היה ספק כי לו נמנע צה"ל מקרב זה, די היה בהופעת מטוסים רוסיים בגזרה מסוימת כדי למנוע את פעילותו בה. פעילות יזומה מסוג זה ננקטה בכל אותם מקרים בהם היה מקום להערכה כי הימנעות מפעולה תביא נזק גדול יותר.

"סוג שלישי — פעולות יזומות שהיה בהן כדי לגרור את ברית-המועצות למעורבות נוספת ולא היו חיוניות להשגת המטרה. צה"ל נמנע מהן וכך, חרף המעורבות הרוסית, הצליח ליצור לחץ בלתי נסבל על מצרים, אשר בראותה כי אין לה סיכוי לזכות בהישג ממשי בגדה המזרחית של התעלה הגיעה למסקנה, בעצת ברית-המועצות, כי מוטב לה להפסיק את האש".

ההפצצות של מטוסי חיל האויר בעומק שטחה של מצרים במרוצת ינואר ופברואר 1970 פגעו במכונת המלחמה המצרית ובמערך הצבאי שלה: אימוני חייליה שובשו, היה עליה להעביר מטוסים למדינות שכנות (לוב וסודאן); להרחיק מחנות צבא מאזור קהיר, להעתיק בסיסי הרכה ממקומם. נאצר נאלץ לבקש מברית-המועצות שתגן על שמי מצרים וזו נענתה לבקשתו. התפתחות מדאיגה זו מנקודת מבטה של ישראל, חייבה בחינה מחודשת של תמונת המצב כולו וביחוד את המשך מדיניות ההפצצות בעומק. בין היתר הועלתה הצעה להפסיק לזמן מה את תקיפות חיל האויר ולהודיע לקהיר כי

אלו לא יחודשו אם מצרים תשים קץ למלחמת ההתשה. אולם במקום הידרברות עם ישראל, העדיפה מצרים, על אף המהלומות שספגה, להגביר את תלותה בברית-המועצות.

בחודש מארס 1970 הועברו יחידות רוסיות להפעלת טילי ס.א. 3, תותחי נ"מ חדישים וציוד משוכלל נוסף למצרים ברכבת אוירית והרוסים קיבלו על עצמם, בשלב ראשון, את הגנת שמי קהיר, אלכסנדריה ומצרים העילית. לנוכח תמורה רבת משמעות זו צומצמו ההפצצות בעומק וכווננו בעיקר לאיזור הדלתה של הנילוס. באפריל חלה הסלמה נוספת במערכה, משהוברר ללא ספק שטייסים רוסיים מטיסים את מטוסי היירוט להגנת שמי מצרים. ב-18 באפריל נתקלו בשמי מצרים לראשונה טייסים ישראלים בטייסים רוסיים ועימות זה הביא למעשה להפסקת ההפצצות ארוכות הטווח, אף כי בנסיבות מיוחדות לא נרתע צה"ל משיגור מטוסי קרב לתוך מצרים גם לאחר מכן.

על אף נוכחותם הניכרת של הסובייטים כגורם צבאי פעיל במצרים וכחלק מן המערך המצרי (מאז מלחמת-העצמאות ועד מלחמת יום-הכיפורים לא היה תקדים למעורבות ישירה כזאת של מעצמת-על בסכסוך הישראלי-ערבי), השיגה אסטרטגיה זו את מטרתה העיקרית — שיבוש וסיכול ההכנות המצריות למלחמה כוללת מיידית נגד מדינת ישראל.

בחודש אפריל 1970 הכריזו שר הבטחון, משה דיין, כי "מעתה נצטרך, ואני מקווה שגם נצליח, להגיע לדו-קיום עם הרוסים בשמי מצרים, לא בשמי ישראל. אני מקווה שהם יימצאו במקומות שלא נאלץ לתקוף אותם. זה עדיין יותיר לנו מרחב מספיק להגנה על קו הפסקת-האש ולפעולות חיוניות אחרות". ואמנם דו-קיום זה, או בלשון אחרת — האיזון העדין, התקיים עד הפסקת-האש ב-7 באוגוסט, חוץ מחריג אחד בסוף יולי (ראה להלן).

במחצית השנייה של אפריל, מתוך תחושה שעורפם מוגן, ניסו המצרים ליטול את היוזמה לידיהם, והגבירו את גיחות מטוסייהם נגד יחידות צה"ל לאורך התעלה ובצפון מפרץ סואץ. בתקיפות אלו, שיעילותן היתה מועטה, אבדו למצרים 6 מטוסים. גם ביבשה לא הצליח כוח מצרי בנסיונו לפשוט על מעוז הסמוך לציר המיתלה. במקביל המשיכה הארטילריה המצרית להפגין את מערך המעוזים. במתקפה יוזמה זו נטל חלק גם חיל הים המצרי. ב-14 במאי הטביעה ספינת טילים מצרית את ספינת הדיג הישראלית "אורית" ושניים מדיגייה נהרגו.

ראוי לציין כי צה"ל מקיים בחזית יוזמה התקפית ניכרת ומגוונת ומגן בנחישות בלתי נחלשת על קו המעוזים. ב-30 במאי התרחשה אחת התקריות היותר חמורות בגזרת התעלה: בהיתקלות במארב מצרי שהוצב על הדרך מקנטרה למעוזים בצפון התעלה, נהרגו 14 חיילי צה"ל, 6 נפצעו ו-2 נחטפו. מכאן ואילך מתחילה המערכה האחרונה העקובה מדם במלחמת ההתשה.

תפילת שחרית במוצב צה"ל ליד התעלה

תקרית חי 30 ביולי

המארבים המצריים ונסיגותיהם הנמשכים לנתק את מעוזי הצפון גררו תגובה ישראלית מוחצת: בשני השבועות הראשונים של יוני 1970 תקף חיל האוויר ללא הרף את המצרים (במשך שבוע אחד הטילו מטוסינו למעלה מ-4,000 פצצות!) וגרם להם הרס כבד ואבידות חמורות; יחידות צה"ל פשטו מעבר לתעלה ופגעו בעמדות ומוצבים. נזקים קשים במיוחד נגרמו למטרות צבאיות באיזור פורט-סעיד.

חיל האוויר המצרי, שנמנע תחילה מלשגר את מטוסיו לשמי התעלה, נכשל בנסיונו היחיד ליירט את מטוסינו ואיבד בקרב אוירי קצר 3 מטוסי מיג 21. המאמץ לבטל את עליונות ישראל באוויר הוליד טקטיקה מצרית-סובייטית חדשה: קידום מערך הנ"מ וריכוז סוללות הטילים במקום פיזורן קודם לכן לאורך כל 160 הק"מ של קו התעלה. המערך החדש, שקודם ער למרחק 25 ק"מ מהתעלה, כלל 15 סוללות טילים בגזרה שאורכה אינו עולה על 70 ק"מ; הקמתו אמורה היתה ליצור מעין "אגרוף קמוץ", שיאפשר חיפוי הרדי של סוללות מספר ושיגור בוזמני של טילים רבים.

מערך זה התגלה ב-30 ביוני והותקף על-ידי מטוסינו בו ביום. השמדתן של סוללות אלו הפכה מעתה למשימה מורכבת וקשה יותר. בשבוע הראשון של יולי הצליחו אמנם מטוסי חיל האוויר להוציא מכלל שימוש 5 סוללות מהמערך החדש, אך תוך כדי כך נפגעו 3 מטוסים, 5 טייסים נפלו בשבי ואחד הוחזר

לשטחנו אחרי פעולת חילוץ נועזת. מטוסים נוספים נפגעו במחצית השנייה של אותו חודש. עליונותה האוירית של ישראל נשמרה, אך בנסיבות החדשות נדרשו לשם כך מאמץ ומחיר גדולים יותר. למרות הסיכון הרב לא הרפה חיל האויר והמשיך לתקוף את ריכוזי הסוללות.

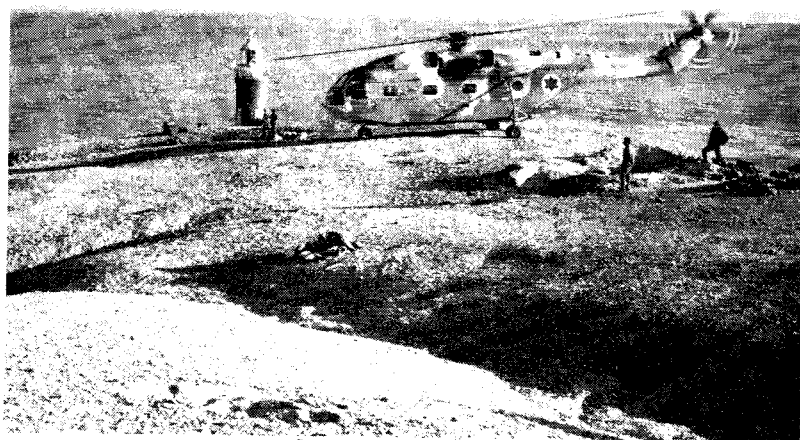
משנוכחו הסובייטים לדעת שקידום מערך הנ"מ לא הצליח למנוע ממטוסי חיל האויר להפציץ מטרות לאורך קו התעלה, הם נקטו בצעד, שהביא את מעורבותם המבצעית במצרים לשלב הקיצוני ביותר: טייסים סובייטים איישו את מטוסי היירוט שהופעלו בשמי התעלה. ב-30 ביולי ניטש מדרום למפרץ סואץ קרב אוירי בין טייסים ישראלים לטייסים סובייטים, שהסתיים בהפלת ארבעה מטוסי "מיג 21". המעורבות הסובייטית במצרים הגיעה לנקודת משבר. שר ההגנה של ברית-המועצות חש לקהיר ועל מוסקבה היה להחליט ללא דיחוי באיזו מדיניות לנקוט להבא. מצד אחד לא יכלה ברית-המועצות להשלים עם אובדן יוקרה כה חמור, ומאידך הכתיבו לה שיקולים גלובליים שלא לחרוג מגבולות ומגבלות "הייעוץ" שנטלה על עצמה לפי בקשת נאצר. בהקשר זה חשוב להזכיר, שבמחצית הראשונה של 1970 הגיע מספר אנשי הצבא הסובייטים במצרים ל-15 אלף איש (1), חיל משלוח שמאו תום מלחמת העולם השנייה לא שוגר גדול כמוהו לארץ כלשהי מחוץ למדינות ברית-וארשה. היקפו איפשר לרוסים לפזר את אנשיהם בפריסה רחבה ביותר, שהגיעה עד לדרג חטיבות וגדודים (1) של הצבא המצרי, כשהמדריכים והיועצים הסובייטים מכוונים למעשה את לחימתו. חלק מהקצונה המצרית לא ראה בעין יפה את פעילותם הרבה של היועצים הזרים בצבאם ועל רקע זה נוצרו מתיחויות ועימותים ביניהם. הפיכת "הייעוץ" הסובייטי למעורבות מבצעית ממש יצאה מגדר סוד. בראיון עם עיתון גרמני ("די וולט") ב-20 במאי 1970, הודה נאצר לראשונה כי טייסים סובייטים מטיסים מטוסי סילון של חיל האויר המצרי ואמר כי הם "עשויים להתנגש" עם מטוסי קרב של ישראל. שבועיים קודם לכן, ב-8 במאי, אמר בנושא זה נשיא ארצות-הברית, ריצ'רד ניקסון, בהשיבו לשאלות כתבים במסיבת עיתונאים בושינגטון, כי "המצב באיזור (המזרח התיכון) מבשר רעות, שכן נתקבלו דוחות על השתלבותם של טייסים סובייטים בחיל האויר המצרי. ארצות-הברית עוקבת אחר המצב ואם יתברר כי הדוחות נכונים ותימשך ההסלמה, ישנה הדבר באופן קיצוני את מאזן הכוחות ויחייב את ארה"ב לשקול מחדש את החלטתה ביחס לאספקת מטוסי סילון לישראל". הנשיא הדגיש שארצות הברית כבר הבהירה הבהר היטב, שאינטרס השלום במזרח התיכון אוסר שינוי במאזן הכוחות וארה"ב "תשמור על התחייבות זאת".

ההסלמה במלחמת-ההתשה, שהומחשה קודם כל בהרחבת המעורבות הסובייטית, עמדה במרכז סקירתה של ראש הממשלה, גולדה מאיר, עם פתיחת מושב הקיץ של הכנסת השביעית, ב-26 במאי 1970. בין היתר אמרה ראש הממשלה: "... האיזור נקלע למימד חדש של מתיחות. ברית-המועצות הוסיפה חוליה נוספת וחמורה עד מאוד בשרשרת מעשיה, המביאים להסלמת הלוחמה וההרג באיזור והעומדים למכשול לכל התקדמות לשלום באזורנו.

עקב התפתחויות אלו, נעשתה בקשתנו לרכישת נשק הדרוש להגנתנו דחופה וחיונית יותר. כאשר ביקשנו לרכוש מארצות-הברית מטוסים נוספים התבססנו על העובדה, שמאזן הכוחות הופר כתוצאה ממשלוחי הנשק העצומים הזורמים מברית-המועצות למצרים. מאז הודיע נשיא ארצות-הברית, כי החליט להשהות החלטתו על מכירת מטוסים נוספים, נודעה העובדה שבמצרים הוצבו סוללות טילי סם-3 מאוישות בצוותים סובייטיים וכן העובדה שטייסים סובייטיים הופעלו בטיסות מבצעיות. כך נוצר מימד חדש ומסוכן בהפרת מאזן הכוחות, והצורך לתיקון הפער נעשה חיוני ודחוף ביותר. פרטי הקרב האווירי של ה-30 ביולי נשמרו בסוד, שכן שום צד מהמעורבים בו לא היה מעוניין, כל אחד מטעמים שלו, לתת להם פומבי, אך במשך השבועות האחרונים הופיעו לא פעם על דפי העיתונות הבינלאומית רמזים על "התנגשויות" בין טייסי חיל האוויר הישראלי וטייסי קרב סובייטיים בשמי מצרים. במבט לאחור סביר להניח, שתקרית קשה זו — ומנקודת ראותה של ברית-המועצות "מביכה" מאוד — שכנעה סופית את מנהיגיה כי הגיעה השעה לשים קץ למלחמת-ההתשה, בה אין למצרים סיכוי להכניע את ישראל.

המהלכים שהביאו להפסקת-האש

בשבוע הראשון של אוגוסט, עד כניסת הפסקת-האש לתוקפה, נמשכו עדיין הקרבות, בעיקר ביבשה. המצרים, בסיוע פעיל של הרוסים ותוך אבידות כבדות, קירבו את סוללות הטילים אל קידמת חזית התעלה. בינתיים הגיע כבר לשיאו המאמץ המדיני הדיפלומטי, שגולת הכותרת שלו התגלמה בהסכם הפסקת-האש של ה-7 באוגוסט 1970. נאוחר בקיצור את הרקע המדיני הכללי הרחב יותר. בסעיף 3 של החלטה 242, אותה קיבלה מועצת הבטחון ב-22 בנובמבר 1967, התבקש המזכיר הכללי של האו"ם "למנות נציג מיוחד מיוחד שייצא למזרח התיכון, כדי לכוון ולקיים מגעים עם המדינות הנוגעות בדבר, במטרה לקדם הסכם ולסייע במאמצים להשיג פתרון מקובל ובדרכי שלום התואם עם ההוראות והעקרונות של החלטה זו". מזכ"ל או"ם דאז, הבורמני אויטאנט, הטיל את השליחות המסובכת על הדיפלומט השבדי הוותיק, ד"ר גונאר יארינג — באותה עת שגריר ארצו בברית-המועצות ובשנים 58-1956 נציג שבדיה באו"ם. שיחותיו במזרח התיכון ובמרכז או"ם בניו-יורק הופסקו ללא תוצאות באביב 1969; נושא הסכסוך ישראל-ערב נדון לאחר מכן בסדרת דיונים ארוכים ועקרים בין ארבע המעצמות. שליחותו של יארינג חורשה במחצית השנייה של אוגוסט 1970, עם השגת הסכם הפסקת-האש, אך הופסקה שוב משהתברר כי המצרים, בסיוע גלוי של הרוסים, הפרו הסכם זה ובניגוד מפורש להתחייבות לשמור על "הקפאת המצב הצבאי" לאורך קו התעלה, הזינו סוללות טילים אל קו המים. במקביל לנסיונות השווא של ארגון האו"ם ליישם את החלטה 242, פיתח מימשלו של הנשיא ניקסון יוזמה נפרדת ועצמאית בסוגיית המזרח התיכון.

כוח צה"ל השתלט על האי שדואן במפרץ סואץ

במרכזה של יוזמה זו צמד מזכיר המדינה, וליאם רוג'רס, שגיבש הצעת הסדר כוללת, הידועה בשם "תוכנית רוג'רס". תכנית זו הוגשה לצדדים המעורבים בשלהי 1969, אך הם רחוקה. ביוני 1970, על רקע הקפאון המדיני מזה וההסלמה המדאיגה במלחמת ההתשה מזה, חידש מזכיר המדינה את מאמצי התיווך שלו. בהגישו תכנית מתוקנת. אגב כך, במחצית יולי, הצהיר רוג'רס בושינגטון שאם יושג הסדר מדיני במזרח התיכון, עליו לכלול פינוי הכוחות הסובייטיים ממצרים.

באותה תקופה נתרקמה במוסקבה "תכנית שלום סובייטית", שפרטיה נדונו בין צמרת ברית-המועצות לבין נשיא מצרים נאצר, בסדרת ביקוריו שם, שהוקדשו בעיקר למשא ומתן על בקשות הרכש הצבאי של מצרים.

בשובו ממוסקבה ב-14 ביוני הכריז נאצר, כי מצרים נכונה להפסקת-אש בתנאי שישראל תיסוג מכל השטחים שכבשה במלחמת ששת-הימים. ב-25 ביולי הודיע נשיא מצרים על הסכמתו להיענות ליוזמת השלום ובסוף אותו חודש על הסכמתו להפסקת-אש לשלושה חודשים, גם ללא נסיגה מיידית של ישראל. מפנה זה בעמדה המצרית, שעורר הפתעה מסוימת, שכן עוד ב-20 ביולי טענה קהיר ש"אין להפריד בין הפסקת-אש לבין נסיגת ישראל מהשטחים", היה ככל הנראה תוצאה ישירה מהמצב הצבאי הקשה בו מצאו עצמם יוזמיה ומחולליה של מלחמת-ההתשה. משנתרבו לקראת סוף החודש הידיעות, כי מצרים וברית-המועצות גם יחד נוטות לקבל את יוזמת השלום האמריקאית — אף כי לפי פירושן שלהן — הודיעו ארגוני המחבלים כי הם דוחים את יוזמת ארה"ב ולא יתחשבו בהפסקת-האש, אם אכן תושג.

אשר לישראל — נציגיה המוסמכים חזרו והדגישו פעמים רבות, כי מלחמת ההתשה נכפתה עליה על-ידי מצרים וכי מדינת ישראל נכונה בכל עת לפתוח במו"מ עם שכנותיה על השכנת שלום. משעלתה אפוא על הפרק, ביוני-יולי 1970, היוזמה האמריקאית, דנה ממשלת ישראל בכל היבטיה ובשלב מאוחר יותר ביקשה הבהרות משלימות, בטרם תקבל החלטה מחייבת. ב־24 ביולי שיגר הנשיא ניקסון לגולדה מאיר שדר ובו ההבהרות המבוקשות. עם קבלת ההבהרות נתקיימו במליאת הממשלה דיונים ממצים, בהם התגלעו חילוקי דעות בין רוב חבריה לבין נציגי גח"ל (גוש חרות-ליברלים) בממשלה. הללו חייבו אמנם את הסכמת ישראל להפסקת-האש, אך התנגדו לתכנית השלום האמריקאית. ב־31 ביולי החליטה הממשלה ברוב קולות "להיענות ליוזמת השלום של ממשלת ארצות-הברית למנות בבוא השעה נציג לשיחות, ללא תנאים מוקדמים, בחסותו של השגריר גונאר יארינג במסגרת החלטת מועצת הבטחון 242, במטרה להגיע להסכם שלום חוזי מחייב בין הצדדים". בעקבות החלטה זו פרשו ששת שרי גח"ל וממשלת הליכוד הלאומי התפרקה (הוקמה בראשית יוני 1967, ערב מלחמת-ששת-הימים; היתה הממשלה הרחבה ביותר בתולדות הממשלות בישראל, וחלשה על רוב פרלמנטרי חסר תקדים של 107 חברי כנסת).

ביום ג', 4 באוגוסט 1970, מסרה ראש הממשלה, גולדה מאיר, הודעה לכנסת ודיווחה על תשובת ישראל ליוזמת ארה"ב ובין היתר אמרה: "אנו מחייבים הפסקת-אש בכל החזיתות על בסיס הדדיות. ההסכמה להפסקת-האש בחזית המצרית ולו גם לשלושה חודשים לפחות, נתקבלה על-ידי כל השרים פה אחד. אני בטוחה כי גם השרים אשר התנגדו להצעה האמריקאית, אך הסכימו להפסקת אש זמנית, עשו כן לנוכח ההבהרות שקיבלנו בנידון מאת ממשלת ארה"ב.

"לפי ההצעה של ממשלת ארה"ב, אשר לה הסכימה ממשלת מצרים, ההתחייבות להפסקת-אש בחזית המצרית מחייבת את שני הצדדים להפסיק כל חדירות וכן רירות ביבשה ובאוויר מעבר לקווי הפסקת-האש; היא מחייבת את מצרים ואת ברית-המועצות לא לשנות את הסטטוס קוו הצבאי (על-ידי הצבת טילים או מיתקנים חדשים אחרים) בשטח המוסכם ממערב לקו הפסקת-האש בתעלת סואץ; ישראל מצדה תתחייב לשמירה על אי-תווה דומה לגבי מיתקנים חדשים בשטח דומה ממזרח לתעלה.

"כן הובהר לישראל בצורה הרשמית ביותר, שההתחייבות לקיים את הפסקת-האש בכל החזיתות, לרבות החזית המצרית, היא התחייבות נמשכת, והצעת ארה"ב להפסקת-אש תקופתית היא רק צעד ראשון כדי להביא את הצדדים לכלל קיום רצוף ומלא של החלטות מועצת הבטחון בעניין הפסקת-האש, גם לאחר תום שלושה חדשים".

ראש הממשלה הדגישה, כי חוזה השלום שעליו יוסכם בשיחות צריך להבטיח את סיומן של כל התביעות או מצבי הלחימה בין ישראל למדינות ערב. לפי הסכם זה יסוגו כוחותיה של ישראל משטחים המוחזקים מאז מלחמת-ששת-הימים לגבולות בטחון, שייקבעו בהסכם השלום, אולם שום חייל ישראלי לא

יזו מקווי הפסקת־האש עד שיושג שלום חוזי ומחייב. שלוש היממות הבאות היו גדושות במגעים תכופים בין ירושלים, קהיר, ושינגטון ומוסקבה. ביום ו', ה־7 באוגוסט 1970, יום של פעילות דיפלומטית קדחתנית, תמו הבריורים, חילופי השרים, שיחות הטלפון הטראנס־אטלנטיות והגיעה שעת החתימה על הסכם הפסקת־האש. בליל שבת בישרה ראש הממשלה, גולדה מאיר, מעל מסך הטלוויזיה, על כניסתה הקרובה החל מחצות הלילה של "הפסקת־אש כללית בין ישראל למצרים" לתוקפה. ועל סף הדממת תותחי מלחמת־ההתשה שיגרה ברכה חמה לכל חיילי צה"ל ולכל היישובים שעמדו בקו האש. ביום א', ה־9 באוגוסט, דיווחו עיתוני ישראל בכותרותיהם הראשיות כי "הפסקת־אש מחודשת בין ישראל ומצרים, לאחר שזו בוטלה על־ידי מצרים בחודש מארס אשתקד, נכנסה לתוקפה בחזית המצרית בחצות. כל שעות היום והלילה שרר שקט מוחלט בחזית. בו בזמן עשו ארגוני המחבלים מאמץ מוגבר בגבולות ירדן, סוריה ולבנון".

השקט אמנם השתרר לאורך קו הפסקת־האש הדרומי, אך בחסות הפסקת־האש, כפי שהתברר עד מהרה, החלו המצרים, בסיועם הפעיל של הסובייטים, לקדם טילים אל תוך איזור האסור על־פי ההסכם (50 ק"מ מזרחה ומערבה מקו התעלה) ולבנות מחפורות חדשות לסוללות נוספות, תוך הפרה גסה של התחייבותם שלא לשנות את הסטטוס קוו הצבאי באיזור ההקפאה. במשך השבועות הבאים התנהל ויכוח בין ישראל וארצות־הברית סביב הפרת הסכם הפסקת־האש, שנקודת התורפה שלו, כפי שהוכח עתה בשטח, היתה העדר נתונים מדויקים בידי ארה"ב על המצב עם תחילת הפסקת־האש וכן העדר אמצעי פיקוח יעילים על ביצוע מלא של כל סעיפיו. ממשלת ישראל הועמדה בפני בעיה — כיצד להגיב על התפתחות חמורה זו? האם לחדש את הלחימה או להסתפק בנקיטת צעד מדיני? לבסוף החליטה הממשלה, ב־8 בספטמבר, להשעות את השתתפות ישראל בשיחות יארינג, החלטה שעוררה ביקורת בדעת הקהל בארץ אשר ציפתה לתגובה מרחיקת לכת יותר.

אך בינתיים, בשבוע השני של אוגוסט 1970, שררה במדינה תחושת הקלה, טבעית ומובנת, על הפסקת הקרבות בתעלה, על שימת קץ לשפיכות הדמים, על סיומה של מלחמת ההתשה.

מי ניצח במלחמה זו?

ממרחק של עשר שנים ומעלה, מלחמת ההתשה מצטיירת כחריגה ביותר במלחמות ישראל־ערב: היתה זו מלחמה בלתי מוכרזת, הארוכה ביותר מבחינת התמשכותה, יוצאת דופן באופייה ובאתגרים שהציבה בפני צה"ל. היתה זו מערכה צבאית, שהתנהלה תוך חציצה מובהקת בין החזית לבין העורף, קרבות בלתי פוסקים בדרום הרחוק מזה והוויה של "העסקים כרגיל" בעורף. בהיסטוריה של צה"ל ניתן למערכה הכוללת, שהחלה לאחר הפסקת־האש בתום מלחמת־ששת־הימים ונמשכה לסירוגין עד הפסקת־האש בחזית

הרמטכ"ל רביאלוף חיים ברילב. נפגש עם חיילי צה"ל בתעלה

התעלה גם בגבולות עם ירדן, סוריה ולבנון. השם "מלחמת אלף הימים" (למען הדיוק: אלף מאה ארבעים ואחד יום), מהם קרוב לשש־מאות ימי מלחמת־ההתשה עם מצרים.

במרוצת 17 חודשי הלחימה בין מרס 1969 לבין אוגוסט 1970, נגרמו למצרים אבדות כבדות בנפש ובהרס ערי התעלה. נהרסו מפעלים כלכליים חיוניים ומיתקנים צבאיים חשובים. אבדות צה"ל הסתכמו ב־244 הרוגים ו־683 פצועים. כן נהרגו בחזית התעלה 16 אזרחים ו־22 נפצעו, רובם תוך ביצור "קו ברילב".

האם הושגה במלחמת ההתשה הכרעה חד־משמעית? האם ניתן לקבוע באורח פסקני כי אחד הצדדים זכה בה לנצחון ברור ואילו הצד האחר נחל כשלון מפורש? רבות הימים הועלו שאלות אלו לא פעם ושימשו נושא לויכוח. בניגוד למלחמות קודמות, מרוכזות, קצרות ומהירות — מערכת סיני ומלחמת־ששת־הימים ממחישות היטב סוג זה של עימותים צבאיים בין ישראל למדינות ערב — עצם מהותה וטיבה של מלחמת התשה ארוכה, אפורה ומייגעת, מקשה על הסקת מסקנה לגבי תוצאותיה הסופיות בדפוסי התייחסות מקובלים. שתי עובדות אינן מוטלות בספק: ראשית, כשלונם של המצרים להשיג שלוש מטרות מוצהרות שאותן הציב נאצר לצבאו בטרם יזם וחולל את מלחמת ההתשה 17 חודשים קודם לכן — להתיש את כוחה של ישראל על־ידי הקזת דם ממושכת ועל־ידי ריתוק כוח אדם מגויס לטווחי זמן

ארוכים; להשיג הישג קרקעי כלשהו מעברה המזרחי של התעלה; לדחוק ולהרחיק את צה"ל מקו המים.

שנית, במערכה משולבת של קרבות הגנה ופעילות התקפית נמרצת, כפה צבא הגנה לישראל בסופו של המאמץ המבצעי הנחוש על מצרים (ובדיעבד גם על בעלי בריתה הסובייטים) כי תסכים להפסקת-האש.

בפובליציסטיקה העיתונאית, ולעתים גם בספרות המקצועית, הוצגה אחרי שוך קרבות מלחמת-ההתשה, בהזדמנויות שונות, השאלה מה קדם למה ומה השפיע על מה: האם גרמו ההפצצות בעומק שטחה של מצרים על-ידי חיל האוויר הישראלי את הגברת מעורבותה של ברית-המועצות במערכה זו או שמא התרחש תהליך הפוך, הווה אומר העמקת הפעילות המבצעית של הסובייטים לצד הצבא המצרי נגד ישראל לא הותירה בידינו ברירה אלא לנקוט בשיטת ההפצצות לעומק?

במרוצת מלחמת ההתשה מילאה הלוחמה האלקטרונית תפקיד משמעותי הרבה יותר מאשר אי-פעם בעבר וחיל האוויר עסק בהפקת הלקחים המתחייבים מכך.

הפסקת-האש נקבעה, כאמור, תחילה למשך שלושה חודשים בלבד. ב-28 בספטמבר 1970 מת גמאל עבדול נאצר ויורשו על כס נשיאותה של מצרים, אנואר סאדאת, האריכה פעמיים, אך ב-7 במארס 1971 ביטל אותה באורח חד צדדי בהכרזו כי "מצרים אינה רואה עצמה ככולה לא להפסקת האש ולא בהמנעות מפתחה באש".

חברי כפר רופין במקלט בעת הפגזה

הנוסח המלא של הסכם הפסקת-האש

א. ישראל ומצרים תכבדנה הפסקת-האש הנכנסת לתוקפה ביום שישי, 7 באוגוסט 1970, בשעה 22 לפי שעון גריניץ' (חצות לפי שעון ישראל);

ב. שני הצדדים יפסיקו כל חדירות וכל ירי ביבשה ובאוויר אל מעבר לקווי הפסקת-האש.

ג. שני הצדדים יימנעו מלשנות את הסטטוס-קו הצבאי בתוך האזורים המשתרעים 50 ק"מ מזרחה ומערבה לקו הפסקת-האש. אף צד לא יכניס או יקים מיתקנים צבאיים חדשים כלשהם באזורים אלה. הפעילות בתחום אזורים אלה תצטמצם לאחזקת המיתקנים הקיימים במקומותיהם ובעמדותיהם הנוכחיים; ולרוטציה של הכוחות הנמצאים עתה באזורים אלה ולהספקתם;

ד. למטרת אימות כיבורה של הפסקת-האש יסתמך כל אחד מהצדדים על אמצעי הלאומיים, כולל מטוסי-סיוור אשר יהיו חופשיים לפעול ללא הפרעה עד למרחק 10 ק"מ מקו הפסקת-האש בצדו שלו של הקו;

ה. כל צד רשאי להיעזר במידת הצורך במנגנון האו"ם שלו לצורך דיווח לצד השני על טענות לגבי הפרות הפסקת-האש והקפאת הפעולות הצבאיות;

ו. שני הצדדים ינהגו בהתאם לאמנת ז'נבה מ-1949 בדבר טיפול בשבויי מלחמה, ויסכימו להסתייע בוועדה הבינלאומית של הצלב-האדום בביצוע התחייבויותיהם לפי אמנה זו.

ביבליוגרפיה

אלף הימים, מטכ"ל, קצין חינוך ראשי — בהוצאת משרד הבטחון
 לבסיקון לבטחון ישראל, ז' שיף וא' הבר — הוצאת זמורה ביתן מודן
 אטלס הסכסוך הערבי-ישראלי, מ' גילברט, בהוצאת משרד הבטחון
 דברי הכנסת

עיתוני ישראל 1969, 1970

שנתוני הממשלה

דפי מידע, שירות הפרסומים של מרכז ההסברה